

ธรรมในเดรีคาถา

เดรีคาถาเป็นคาถาหรือถ้อยคำของพระเดรีตังที่ได้กล่าวมาแล้ว เดรีคาถานี้แสดงให้เห็น คติธรรมในพุทธศาสนาหลายประการ ทั้งที่เป็นคติธรรมที่พระเดรีสนทนากันเอง หรือเป็นพระพุทโธวาห ที่เริ่รสอนพระเดรี คติธรรมเหล่านี้ได้แก่

4.1 ไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์ คือลักษณะที่เป็นธรรมชาติของสิ่งหนึ่งปวงมีอยู่สามประการคือ อนิจจตา ความเป็นของ ไม่เที่ยง มุขตา ความเป็นทุกข์ และอนัตตา ความเป็นของไม่ใช่ตน ไตรลักษณ์เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สามัญญลักษณะ แปลว่าลักษณะที่เสมอกันของสิ่งหนึ่งปวง หรือเป็นกฎของธรรมชาติ เรืองกล่าวไว้ใน อุปปาสุตร¹ ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระตถาคตอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่อุบัติขึ้นก็ตาม ธาตุนี้ตั้งอยู่ตามธรรมตา ความเป็นไปตามธรรมตา ก็คงตั้งอยู่อย่างนั่นเอง ตถาคตตรัสรู้แล้วบรรลุธาตุนี้ว่า สังขาร^๒ หนึ่งปวงไม่เที่ยง ครองแล้วจึงขอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้เข้าใจง่ายว่า สังขารหนึ่งปวงไม่เที่ยง... สังขารหนึ่งปวงเป็นทุกข์... ธรรมหนึ่งปวงเป็นอนัตตา

ตามหลักธรรมข้อนี้แสดงให้เห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ต้องเป็นไปตามกฎของไตรลักษณ์ พระพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นหรือไม่อุบัติขึ้นก็ตามสิ่งนี้ก็ยังคงมีอยู่คู่กับโลก

¹ อง. ติก. 20/1062/368.

อุปปาหา ว่า ภิกษุเว คตถาคตานํ ออุปปาหา ว่า ตถาคตานํ ฐิตาว สา ธาตุ ธรรมุญฺญิตฺตา ธรรมนิยามตา "สพฺเพ สงฺขาราน อนิจฺจตาติ ตํ ตถาคตโต อภิสมฺมุญฺเฬติ อภิสเมติ, อภิสมฺมุญฺเฬิตฺวา อภิสเมตฺวา อจฺจุชฺชติ เทเสติ ปญฺญเปติ ปุญฺญเปติ วิวรติ วิภชติ อุตฺตทานิกโกติ สพฺเพ สงฺขาราน อนิจฺจตาติ... สพฺเพ สงฺขาราน มุขฺชาติ... สพฺเพ ธรรมาน อตฺตกาถิ."

^๒สังขาร หมายถึงสิ่งที่มีปัจจัยทั้งหลายปรุงแต่งขึ้น หรือสิ่งที่เกิดจากเหตุปัจจัย แบ่งออกเป็นสอง ประเภทคือ อุปาทินนสังขาร คือสังขารที่มีชีวิตมีวิญญาณ เช่น บุคคล สัตว์ เป็นต้นและอนุปาทินนสังขาร คือสังขารที่ไม่มีชีวิตไม่มีวิญญาณ เช่น อาคารบ้านเรือน เป็นต้น

กติธรรมข้อนี้ในอัมพปาลีเถรีคาถาแสดงไว้อย่างชัดเจนว่าชีวิตทุกชีวิตต้องตกอยู่ภายใต้กฎของไตรลักษณ์โดยเฉพะเรื่อง อนิจจตา คือความเป็นของไม่เที่ยงซึ่งสามารถมองเห็นได้ง่าย ดังที่กล่าวไว้ว่า "เมื่อก่อนผมของเรามีสีคล้ายกับสีของปีกแมลงภู่มีปลายงอน แต่เดี๋ยวนี้เป็นเช่นป้อเพราะชรา พระคำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสความจริงเป็นคำจริงแท้ไม่กลับกลายเป็นอย่างอื่น"² "เมื่อก่อนฉันทั้งคู่ของเรา แต่งตั้งกลมกลืนปิดสนิทกัน และมีปลายงอนขึ้นเหลืองาม เดี๋ยวนี้กลับเขียวเยือกเหมือนแผ่นน้ำเต้าเพราะชรา พระคำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสความจริง เป็นคำจริงแท้ไม่กลับกลายเป็นอย่างอื่น"³

สุภากัมพวนิกาเถรี กล่าวถึงชายเจ้าผู้คนหนึ่งเข้ามาเที่ยวพาราสีระสุภากัมพวนิกามีความงาม ชายเจ้าผู้คนนั้นพยายามผูกไม้น้ำวจิตใจท่านให้มาเหลิกเหลินในกามคุณ แต่ท่านได้ชี้แจงให้ชายเจ้าผู้คนนั้น เข้าใจและเห็นว่าร่างกายนี้เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอนโดยกล่าวว่า "ร่างกายนี้ก็เหมือนรูปไม้ ฉะนั้น วัน จากธาตุ 4 (คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม) เป็นต้นแล้วย่อมเป็นไปไม่ได้ วันจากธรรมคือ ธาตุ 4 แล้วเป็นไปไม่ได้ บุคคลตั้งความสำคัญไว้ในร่างกายนั้นแล้วจะเป็นประโยชน์อะไร"⁴ ในเขมาเถรี มารกล่าวชักชวน พระเขมาเถรีให้มาเหลิกเหลินในกามคุณ แต่พระเขมาเถรีโต้ตอบมารไปว่า "เรานี้ดีอักระอาต้วยร่าง-

²ย. เถรี. 26/252/532.

กาฬกา ภมรวณฺณเสหิสา
เวลฺลิตฺตคฺค มม มุทฺชยา อหุ
เต ชฺรราย สาณฺวาหเสหิสา
สจฺจวาหิวจฺฉิ อนฺนญฺญา.

³ช. เถรี. 26/265/534.

ปีนวมุทฺตเสหิตุคฺคตา อุกฺโขปี
โสภเต สฺส ณฑกา ปุเร มม
เถรีติ ว สมฺหฺนฺเตโนทยา
สจฺจวาหิวจฺฉิ อนฺนญฺญา.

⁴ช. เถรี. 26/394/550.

ตฺถูปมํ เทหคามิ มํ เตหิ ธมฺเมหิ วินา น วตฺถุนฺติ
ธมฺเมหิ วินา น วตฺถุนฺติ กิเมหิ ตคฺค มนํ นิเวสฺเส.

กายอันเปื่อยเน่ากระสับกระส่าย มีความแตกพังไปเป็นธรรมดา เราดอนกามตัณหาขึ้นได้แล้ว"⁵ ส่วน
 ไตรลักษณ์ข้อที่ว่าด้วยเรื่องทุกขาคือ ความเป็นทุกขนั้น พระเถรีผู้ที่ได้ประสบความทุกข์ยากลำบากก่อน
 ออกบวชเช่น พระปฏาจารา สูญเสียบุตรธิดา สามี บิดามารดา จนเกิดความคลุ้มคลั่งเสียสติ ส่วนพระ
 กีสาคโคตมีก็เหมือนกัน เป็นคนยากจนและสูญเสียบุตรธิดา ชีวิตของท่านไร้ที่พึ่งพิง ได้กล่าวถึงชีวิตของหญิง
 ที่เป็นทุกข์ไว้ว่า " พระพุทธเจ้าผู้เป็นสารถิ ฝึกบรูษผู้ควรฝึก ได้ตรัสไว้ว่า ความเป็นหญิง เป็นเหตุนำมา
 ซึ่งทุกข์ เพราะว่าการอยู่ร่วมกับหญิงร่วมสามีกันก็ดี การคลอดบุตรก็ดี หญิงบางพวกคลอดบุตรครั้งแรก
 เป็นทุกข์ทั้งนั้น"⁶ ส่วนกฎไตรลักษณ์ที่ว่าด้วยอนัตตา คือความไม่ใช่ตัวตน ชีวิตต้องแตกดับไม่มีวิญญูณที่
 เป็นนिरันดร ในนันทาเถรีคาถา พระพุทธเจ้าตรัสสอนพระนันทาเถรีหรือพระอภิรูปนันทาเถรีให้พิจารณา
 ร่างกายว่า " คู่ก่อนนางนันทา เธอจงพิจารณาอัตตภาพอันกระตูก 300 ท่อนยกขึ้นแล้ว อันกระสับกระส่าย
 ไม่สะอาด เป็นของเปื่อยเน่า เธอจงอบรมจิตให้ตั้งมั่นมีอารมณ์เดียวด้วยอสุภกาวานา "⁷

ในเถรีคาถา มีพระเถรีหลายรูปที่นำหลักธรรมเกี่ยวกับไตรลักษณ์มาพิจารณาเช่น พระอัมพาลี
 พระอภยา พระสกุลา พระอภยมาตา พระอัทธมาสี พระนันทุตตรา พระอภิรูปนันทา พระเชมา พระสุเมธา
 พระสุนทรินันทา พระสุภาชีวิตัมพวนิกา และพระกีสาคโคตมี

4.2 โทษของกาม

โทษของกามเป็นหลักธรรมที่พระเถรีนำมากล่าวมากในเถรีคาถา คำว่า "กาม" แปลว่า
 ความอยากหรือความปรารถนา มาจาก กมฺ อากฺ แปลว่ารักหรือพอใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรักที่
 เกี่ยวกับเรื่องเพศหรือกามราคะ กามตามคติธรรมทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นกิเลสและเป็น มาร ที่คอยเป็น⁸

⁵ ชุ. เถรี. 26/140/514.

อิมินา บุติกาเยน อาตุเรน ปภงฺคฺนา
 อฏฺฐิยามิ หรายามิ กามตณฺหา สมฺหตา

⁶ ชุ. เถรี. 26/216/526.

ทุกฺโข อิติภาโว อุกฺขาโต ปุริสมฺหมสารถินา
 สปลฺลิตกมฺปิ ทิ ทุกฺขํ อปฺเปกฺจฺจา สกึ วิชาตาโย

⁷ ชุ. เถรี. 26/19/496.

อาตุริ อสุจี ปุติ ปสุส นนฺเต สมฺสุสยํ
 อสุกาย จิตฺตํ ภาเวหิ เอกคฺคํ สุสมานิตํ

⁸ เสฐียรโกเศศ, สารานุกรม (กรุงเทพมหานคร: บรรณาการ 2516) หน้า 116.

อุปสรรคขัดขวางไม่ให้บุคคลถึงความถึงงามที่จะหลุดพ้นจากทุกข์ได้ มารตามความเห็นของพระอรธกถา-
จารย์ได้สมมติให้มีรูปร่างขึ้นมามีสภาพเป็นเทพที่น่ากลัวเช่นธิดามาร ได้แก่ นางคัมภีรา นางอรดี นาง
ราคา⁹ เป็นต้น

เถรีคาถาได้แสดงให้เห็นโทษต่างๆของกาม และเปรียบกามเหมือนหอกและหลาว¹⁰ ในฐานะ
ที่คอยทิ่มแทงจิตใจให้มีความเจ็บปวดอยู่ตลอดเวลา อุบลวรรณาเถรีคาถาแสดงให้เห็นโทษของกามว่า
เป็นสิ่งที่ไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็น ในอดีตชาติเพราะเหตุแห่งกามทำให้พระอุบลวรรณาและลูกสาวต้องมีสามี
เป็นคนเดียวกัน ดังที่กล่าวไว้ว่า " นาคีเตียนนัง กามทั้งหลายเป็นของไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็น มีหนามเป็นอัน
มาก เพราะเป็นเหตุที่ทำให้เราทั้งสองคือ มารดาและธิดาร่วมสามีเดียวกันได้"¹¹ พระสุภากัมมารธิดา
ได้กล่าวถึงโทษของกามไว้ว่า

กามเป็นเหตุให้เกิดศัตรู เป็นเหตุให้เดือดร้อน นำมาซึ่งความเศร้าหมอง เป็นเหยื่อในโลก
เป็นเครื่องจองจำ เกี่ยวเนื่องด้วยความตาย กุมทั้งหลายเป็นเหตุให้บ้า ให้งั้นเพื่อ ให้จิต
มัวเมา เป็นของอันมารคักไว้เพื่อความพินาศของหมู่สัตว์เร็วพลัน กามมีโทษหาที่สุกไม่ได้
มีทุกข์มาก มีพิษมาก มีความพอใจน้อย เป็นบ่อเกิดแห่งการรบราฆ่าฟันกัน เป็นสาเหตุให้
ธรรมฝ่ายขาวเหือกแห้งไป¹²

⁹ ส.ส. 15/161/170.

¹⁰ ชุ. เถรี. 26/58/503 , 141/514, 234/529.

¹¹ ชุ. เถรี 26/225/528.

ฉิรตุตุ	กามา	อสุจี	หุคฺคฺนธา	พหุณฺณุกา
ยตุถ	มาตา	จ ธิดา	จ สภริยา	มยฺ อหฺ

¹² ชุ. เถรี. 26/ 358-360/546.

เอวํ	อมิตฺตชนนา	ตาปนา	สงฺกิเลสิกา
โลกามิสฺวา	พฺนุณฺนียา	กามา	มรณพฺนุณนา
อุมฺมาทนา	อูลฺลปนา	กามา	จิตฺตปฺปมาทินอ
สตุตฺตานํ	สงฺกิเลสาย	ชิปฺปิ	มาเรน โอปุพฺพิตํ
อนฺนุตาทีนวา	กามา	พหุทุกฺขา	มหาวิสา
อปปสุสาทา	รณฺกรรา	สุภฺปกฺขวิโสสนา.	

สุเมธาเถรีกล่าวถึงสาเหตุของการออกบวชของพระสุเมธาว่า เนื่องจากพระราชบิดาต้องการให้พระนางอภิเษกสมรสกับพระเจ้าอนิกรัตตะแห่งกรุงวารวดี แต่พระนางไม่ทรงยินยอมและได้กล่าวถึงโทษของกาม และพระนางได้กราบทูลให้พระชนกและพระชนนีทราบถึงโทษของกามว่า

หม่อมฉันยินดีในพระนิพพาน เพราะว่ากตถึงแม้เป็นทิพย์ก็เป็นของไม่ยั่งยืน จะป่วยกล่าวไปไย ถึงกามทั้งหลายอันเป็นของเปล่านั้น มีความยินดีน้อย มีความคับแค้นมาก กามทั้งหลายเผ็ดร้อนเปรี้ยวด้วยอสรพิษ เป็นที่ทำให้คนพาลลุ่มหลงหมกมุ่นอยู่ คนพาลเหล่านั้นต้องถึงทุกข์เดือดร้อน ยึดเหยียดอยู่ในนรกตลอดกาลนาน และเป็นเหตุทำให้คนพาลผู้มีความรู้ชั่ว ไม่สำรวมกาย วาจา และใจ ทำความชั่วต่างๆ ย่อมเสร้างโศกในอนายในกาลทุกเมื่อ เป็นเหตุทำให้คนพาลมีปัญญามืดมัว ไม่มีความยินดีแล้วในทุกข์และเหตุให้เกิดทุกข์ ไม่รู้จักธรรมที่พระอรียเจ้าแสดงอยู่ และไม่รู้อริยสัจ¹³

นอกจากนี้ พระสุเมธาเถรียังได้เปรียบเทียบว่าเหมือนกับสิ่งต่าง ๆ เป็นจำนวนมากดังที่ได้เปรียบเทียบไว้ว่า

กามทั้งหลายเปรียบเหมือนดอกและหลาว เปรียบเหมือนหัวงูเห่า เปรียบคั่งคอบเพลิงเผาอยู่เนื่องๆ เปรียบเหมือนโครงกระตุก กามทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยงไม่ยั่งยืน มีทุกข์มาก มีพิษมาก เปรียบเหมือนก้อนเหล็กอันไฟติดทั่ว เป็นรากเหง้าแห่งทุกข์ มีทุกข์เป็นผล กามทั้งหลายเปรียบเหมือนความฝัน เป็นของหลอกลวง เปรียบเหมือน

13

ช. เถรี. 26/452-455/557.

นิพพานาภิตตา	อัน	อัสสัสตํ	ภควตํ	ยทิปิ	ทิพฺพํ	
กิมงฺคํ	ปน	ตุจฺฉา	กามา	อปฺปสฺสาทา	พฺพวิฆาตา	
กามา	กฏฺกา	อาสีวิสุปฺมา	เยสุ	มุจฺจิตา	พาลา	
เต	ทีฆรตฺตํ	นिरเย	สมฺปปีตา	หณฺณฺเต	ทุกฺขิตา	
โสจฺนฺติ	ปาปกมฺมา		วินิปาเต	ปาปพฺพฺพฺพฺพฺพฺพฺพ	สทา	
กาเยน	จ	วาจา ย	มนสา	จ	อสีวฺตา	พาลา
พาลา	เต	หุปฺปญฺญา	อเจตนา	ทุกฺขสมฺมทโย	รฺรุธา	
เทเสนฺเต	อชานฺนฺตา		น	พฺชฺชเร	อริยสฺจฺจานิ	

ของที่ยืมเข้ามา กามเปรียบด้วยดอกและหลาว เป็นโรค เป็นคังหัวผี เป็นความทุกข์ยาก เป็นความลำบาก เป็นเช่นหลุมถ่านเพลิง เป็นรากเหง้าแห่งทุกข์ เป็นภัย และเป็นคุณ นายเพชรฆาต¹⁴

นอกจากนี้ กามยังเป็นสาเหตุให้รบราฆ่าฟันกัน และยังเป็นสาเหตุให้กุศลธรรมสูญสิ้นไปอีกด้วย¹⁵ และยังเป็นสาเหตุให้บุคคลประพฤติกิเลสผิดที่เชื่อว่ากามเมสุมิจฉาจาร ดังที่พระอสีทาสีเถรี¹⁶ เคยได้รับโทษเพราะการประพฤติกิเลสผิดนี้

พระเถรีที่กล่าวถึงโทษของกามคือพระอัญญตราอุตตมา พระเสลา พระสีหา พระนันทุตตรา พระเขมา พระอุบลวรรณา พระจาปา พระสุภากัมมารีตา พระสุภาชีวกัมพวนิกา พระอสีทาสี พระสุเมธา และพระอัญญตราภิกษุณี

4.3 ความไม่ประมาท

ความไม่ประมาท หมายถึงการที่บุคคลอยู่อย่างมีสติกำกับหรือควบคุมอยู่ตลอดเวลา และยังหมายถึงการไม่เผอเรอ ไม่เลินเล่อ ไม่พินเฟือนเลือนลอย ความไม่ประมาทหรืออัปมาทธรรมเป็นหลักธรรมที่สำคัญยิ่งในพุทธศาสนา ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย รอยเท้าของสัตว์บกทั้งหลายชนิดใด ๆ ก็ตาม ย่อมลงในรอยเท้าช้างได้ทั้งหมด รอยเท้าช้างเรียกว่าเป็นขอรอยเท้าเหล่านั้น โดยความใหญ่ฉันใด กุศลธรรมทั้งหลายอย่างใด ๆ ก็ตาม ย่อมมีความไม่ประมาทเป็นมูล ประชุมลงในความไม่

¹⁴ ช. เถรี. 26/490 - 493/561.

อสิสุลูปมา	กามา	กามา	สปปสิโรปมา
อุกโกปมา	อนุหนุตติ	อฏฐิกงกุลสนนิภา	
อนิจจา	อหุรฺวา	กามา	พทุทฺธา มหาวิสา
อโยคุโฬ	สนุตฺโต	อฆมูลา	ทฺกฺชปฺผลา
รฺกฺชปฺผลปมา	กามา	มัสเปสุปมา	ทฺกฺชา
สุปิโนปมา	วญฺจนียา	กามา	ยาจิตฺกฺปมา
สตฺติสุลูปมา	กามา	โรโค	คณฺโฑ อหฺ นินฺ
องคารกาสุสฺทิสสา		อฆมูลํ	ภยํ วโร

¹⁵ ช. เถรี. 26/360/546.

¹⁶ ช. เถรี. 26/407 - 449/552 - 556

ประมาทได้ทั้งหมด ความไม่ประมาทเรียกได้ว่าเป็นยอดของธรรมเหล่านั้น ฉะนั้น¹⁷ แม้แต่พระปัจจิม
 วาจาคือพระคำรัสครั้งสุดท้ายของพระพุทธเจ้าก่อนที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระองค์ได้ตรัสถึงเรื่อง
 ความไม่ประมาทไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งหลายมีปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ย่อมมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา
 ท่านทั้งหลายจงยังประโยชน์ที่ตนมุ่งหมายให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด"¹⁸ พระอัญญาตราสามาซีให้
 เห็นถึงผลของการทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าต้องอาศัยความไม่ประมาทในชีวิตมาเป็นแนวในการ
 ปฏิบัติธรรม จึงจะดับทุกข์คือความอยากได้ เช่น "เราเป็นผู้อันทุกข์มากมาอยู่ถูกต้องแล้วยินดีในความไม่
 ประมาท บรรลุความสิ้นทุกข์แล้วได้ทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าสำเร็จแล้ว ตั้งแต่เราทำตัดหาให้
 เหลือคแห่งไปแล้ววันนี้เป็นวันที่ 7¹⁹ หรือพระสามาเถรีก็กล่าวไว้ในทำนองเดียวกัน²⁰

พระเถรีที่นำหลักอัปมาทธรรมมาปฏิบัติจนกระทั่งได้บรรลุมรรคผล เป็นพระอริยบุคคลใน
 พุทธศาสนา คือ พระสามา พระอภิชา พระอัญญาตราสามา พระนันทา พระมิตตกาสิ พระวัฑฒมาตา
 พระสุภากัมมารธิตา

¹⁷ ส.ม. 19/140/61.

เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว ยานิ กานิจิ ชฺชุลานํ ปาณานํ ปทชาตานิ สพุพานิ ตานิ
 หตุถิปเท สโมธานํ คจฺจนฺตติ หตุถิปทํ เตสํ อคฺคฺคมกฺขายติ ยทิตํ มหนฺตคฺคฺเตน เอวเมว โข
 ภิกฺขเว เย เกจิจิ กุสฺสลา ฐมฺมา สพุเพ เต อปฺปมาทมูลกา อปฺปมาทสโมสฺรณา อปฺปมาโท
 เตสํ ฐมฺมานํ อคฺคฺคมกฺขายติ.

¹⁸ ที.ฆ. 10/218/181.

"หนุตทานิ ภิกฺขเว อามนฺตยามิ โว วยฐมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน
 สมฺปาเทถาติ" อัยํ ตถาคตฺสฺส ปจฺจิมมา วาจา.

¹⁹ ชุ. เถรี. 26/41/500.

พฺหุทฺธิ ทฺถุชฺชฐมฺเมทฺธิ อปฺปมาทฺรตฺตาย เม
 ตณฺหุชฺชโย อนฺนปฺตฺโต กตํ พุทฺธสฺส สาสนํ
 อชฺช เม สตฺตฺตฺมี รตฺติ ยโตตฺตฺตฺตา วิโสสิตา:

²⁰ ชุ. เถรี. 26/38/499.

4.4 เรื่องกรรม

คติธรรมที่เกี่ยวกับเรื่องกรรมเป็นความเชื่อที่สำคัญอย่างหนึ่งในพุทธศาสนา และมีอิทธิพลต่อการประพฤติและปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างยิ่ง ความเชื่อเรื่องกรรมนี้มีปรากฏอยู่ในที่ต่าง ๆ เช่น "บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว"²¹ หรือ "สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิดมีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้ทราบและประณีต"²² พุทธศาสนาเชื่อว่า บุคคลทำกรรมใด ย่อมได้รับผลของกรรมนั้น บุคคลทำกรรมดีมีศีลธรรมเชื่อว่าเป็นผู้สะอาดบริสุทธิ์ ส่วนศาสนาพราหมณ์เชื่อว่า คนสามารถชำระบาปมลทินให้หมดสิ้นได้ด้วยการอาบน้ำชำระบาป ดังนั้นคนอินเดียจึงนิยมลงอาบน้ำในแม่น้ำคงคาเพราะเชื่อว่าแม่น้ำคงคาศักดิ์สิทธิ์สามารถชำระล้างบาปมลทินที่ตัวเองทำไว้ให้บริสุทธิ์ได้²³ คัมภีร์พุทธศาสนาได้กล่าวถึงความเชื่อเช่นนี้อยู่ทั้งที่สังครวราหมณ์อาศัยอยู่ในเมืองสาวัตถีนิยมไปอาบน้ำชำระร่างกายในแม่น้ำอจิรวดี อยู่เข้าเย็นเป็นนิตย์ เพราะเชื่อมั่นในความบริสุทธิ์ด้วยการอาบน้ำคือมีความเชื่อว่า "บาปใดที่ตนทำในเวลากลางวัน จะลอยบาปนั้นด้วยการอาบน้ำในเวลาเย็น ส่วนบาปใดที่ตนทำไว้ในเวลากลางคืน จะลอยบาปนั้นด้วยการอาบน้ำในเวลาเช้า"²⁴

ในเถรีคาถาพระปุลณิกาเถรีสนทนากับพราหมณ์ผู้หนึ่ง พราหมณ์ผู้นี้มีความเชื่อว่าความบริสุทธิ์ของบุคคลจะเกิดขึ้นได้เพราะการอาบน้ำชำระบาป ดังนั้นเขาจึงลงไปอาบน้ำในแม่น้ำอยู่ทุกเมื่อเชื่อกันแต่ความเชื่อในพุทธศาสนาที่ปรากฏในเถรีคาถานั้นไม่เชื่อว่าบุคคลจะสะอาดบริสุทธิ์หลุดพ้นจากบาปด้วยการอาบน้ำ เพราะถ้าจะสะอาดหรือหลุดพ้นจากบาปกรรมด้วยการอาบน้ำแล้ว "พวกกบ เต่า ปู ปลา นาก

²¹ ส. ส. 15/256/316.

ยาทิสั วปะเต พืชี ทาทิสั ลภเต ผลั
กลุยามการี กลุยามั ปาปการี จ ปาปกั.

²² ม. อ. 14/289/342.

กมุสกา มาณว สตุตา กมุสทายาทา กมุสโยนี กมุสพญู กมุสปฏิสรณา.
กมุสมั สตุเต วิภชติ ยทิตั หีนปปลิตตายาทิ.

²³ Donald A. Machenzie, Indian Myth and Legend (London: Gresham Publishing, 1913), p. 252.

²⁴ ส. ส. 15/207/245.

อิธ เม โภ โคตม ยั ทิวา ปาปกมุम्मั กตัม โหติ ตัม สายั นุหาเนน ปวาเหมมิ.
ยัม รตุตี ปาปกมุम्मั กตัม โหติ, ตัม ปาตัม นุหาเนน ปวาเหมมิ.

ระเซ้ และสัตว์น้ำอื่น ๆ ก็จะเป็นสัตว์สะอาดบริสุทธิ์และพากันไปสวรรค์กันหมด"²⁵ แต่พุทธศาสนา
เชื่อว่า คนจะบริสุทธิ์ได้เพราะมีศีลและธรรม ดังที่กล่าวไว้ว่า "ดูก่อนพราหมณ์ หวังน้ำคือธรรมมีศีล
เป็นท่า น้ำนั้นไม่ขุ่น สัตบุรุษย่อมสรรเสริญสัตบุรุษด้วยกัน ทั้งยังทำให้บุคคลผู้แอบไม่เปียกและทำให้
สำเร็จเวทข้ามถึงฝั่งได้"²⁶

เรื่องกรรมที่พระเถรีกล่าวไว้อย่างชัดเจนคือในอภินิหารสังเวณีคาถา เป็นบทสนทนาของ
พระอภินิหารกับพระภิกษุรูปหนึ่งชื่อพระโพธิ์ พระโพธิ์ถามพระอภินิหารถึงสาเหตุที่ออกบวชในพุทธศาสนา
พระอภินิหารก็เล่าถึงสาเหตุที่ออกบวชว่า ตัวท่านนั้นเป็นธิดาของเศรษฐีเมืองอุชเชนี เมื่อเป็นสาวแล้ว
บิดาก็ให้แต่งงานกับลูกชายของเศรษฐีผู้หนึ่งที่มีทรัพย์สมบัติเสมอกัน หลังจากแต่งงานได้ไม่นานสามีก็ทิ้ง
นางแล้วกลับไปอยู่กับบิดามารดาของเขา ต่อมาบิดาของนางให้นางแต่งงานครั้งที่สองกับลูกชายของ
เศรษฐีผู้ที่มีทรัพย์สมบัติน้อยกว่าบิดาของนางครึ่งหนึ่ง เมื่อแต่งงานแล้วสามีคนที่สองก็ทิ้งนางอีก หลังจาก
นั้นบิดาของนางได้ยกนางให้ชายชราคนหนึ่ง ชายชราผู้นั้นอยู่กับนางได้ไม่นานก็ทิ้งนางอีก นางเกิดเศร้า
สลัดใจคิดจะฆ่าตัวตาย แต่นางได้พบกับพระชินหัตตคาภิกษุและได้สนทนาธรรมกับท่าน หลังจากนั้นนางก็ได้
ออกบวชเป็นภิกษุณี บำเพ็ญสมณธรรมจนสำเร็จอรหัตผลและสามารถระลึกชาติหนหลังของตนได้ ท่านจึงได้
ทราบถึงบุพกรรมของคนที่ทำไว้เมื่อชาติก่อนว่า

เมื่อก่อน ดิฉันเป็นนายช่างทองมีทรัพย์สมบัติมากอยู่ในนครเอเรกัจจะ เป็นคนมัวเมาเพราะ
ความมัวเมาด้วยความเป็นคนหนุ่ม ได้เป็นชู้กับภรรยาของบุคคลอื่น ดิฉันจุติจากชาตินั้นแล้ว
ต้องหมกไหม้อยู่ในรกเป็นเวลานาน ครั้นพ้นจากรกแล้วก็ไปเกิดในท้องวานร เกิดได้
7 วัน วานรใหญ่ตัวที่เป็นจำฝูงก็ก่อวร้ายวะสืบพันธุ์ของดิฉันเสีย นี่เป็นผลกรรมของดิฉันที่ได้

²⁵ ช. เถรี. 26/241/531.

สคฺคํ นูน คมิสฺสนฺติ สพฺเพ มณฺชุกกจฺจปา
นาคา จ สฺสุมาร่า จ เย จญฺญเญ อุตฺเต จรา.

²⁶ ส.ส. 15/207/254.

ธมฺโม รหฺโท พฺราหฺมณ สฺลิตฺติโก
อนาวีโล สพฺภิ สคฺคํ ปสฺสโก
ยตุถ หเว เวทฺคุโน สีนาคา
อนลฺลศฺศฺตาว ตรนฺติ ปารนฺติ.

เป็นผู้กับภรรยาของบุคคลอื่น²⁷

พระอิสริยาภรณ์แล้วถึงกรรมของคนที่ไปเป็นผู้กับภรรยาของคนอื่น หลังจากเกิดเป็นวานรแล้ว ไปเกิดในท้องแพะตาบอด จากนั้นไปเกิดในท้องแม่โค ต่อมาไปเกิดเป็นกะเทยเป็นลูกของนางทาสี คายเมื่ออายุได้ 30 ปี และไปเกิดเป็นธิดาของช่างสานเสื้อผู้ชัศสน เมื่ออายุได้ 16 ปีก็ไปเป็นอนุภรรยา ของนายคิริทาส " แต่นายคิริทาสนี้มีภรรยาอื่นอีกคนหนึ่ง ซึ่งเป็นคนมีศีล ทรงคุณสมบัติ หงมียศ และรัก ใคร่สามีเป็นอย่างดียิ่ง ดิฉันบังคับให้นายคิริทาสให้ขับไล่ภรรยาตน สามีทุกคนได้หย่าร้างดิฉันผู้บำรุงอยู่ เหมือนนางทาสี นี่คือผลกรรมที่ขับไล่ภรรยาของชายอื่น และการบังคับสามีให้ขับไล่ภรรยาตน ที่สุดแห่ง ผลกรรมนั้นดิฉันทำสำเร็จแล้ว"²⁸

พระเถรที่กล่าวคติธรรมเกี่ยวกับเรื่องกรรมในเดรีคาถามีพระปณณิกา พระอิสริยาภรณ์ และ พระโรหิณี

4.5 ความหลุดพ้น

ความหลุดพ้นหรือวิมุตติ เป็นธรรมอีกข้อหนึ่งที่พระเถรนำมากล่าววอยู่เนื่อง ๆ อันสืบเนื่อง มาจากความสุจริตใจ ความเอิบอิ่มใจ ความปลอดโปร่งใจที่พ้นหลุดพ้นจากเครื่องพันธนาการต่าง ๆ ทั้งที่เป็นวัตถุภายนอก เช่น ทรัพย์สินเงินทอง ตำแหน่งหน้าที่การงาน และหลุดพ้นจากพันธนาการภายในคือกิเลส

27

ช. เถรี. 26/437-439/555.

นครมูหิ	เชรกกจฺเจ	สุวณฺณกาโร	อหํ	ปหุตฺตโน
โยพพนมเทน	มคฺโค โส	ปรทาร์	อเสวิหํ	
โสหํ	คโค จวิตฺวา	นिरยมหิ	อปจฺจิสํ	จิริ
ปกโก	คโค จ อฏฺฐหิตฺวา	มกฺกภูทิกฺขา	กฺจฺจิมกฺกมํ	
สคฺคทานํ	ชาตกมฺมํ	มหากปิ	ยูโถ	นิลฺลจฺเจสิ
คฺคฺสเสคํ	กมฺมผลํ	ยถาปิ	คณฺตุวาน	ปรทาร์

28

ช. เถรี. 26/448-449/556.

คฺคฺสปี	อญฺญา	ภริยา	สีลวตี	คฺควาตี	ยสวตี	จ
อนฺรคฺคตา	ภคฺคตารํ	คฺคฺสทานํ	วิทฺุเทสนมกาสิ			
คฺคฺสเสคํ	กมฺมผลํ	ยํ	มํ	อปกริตฺน	คฺจฺจุนฺตติ	
ทาสีว	อฏฺฐนฺตติ			คฺคฺสปี	อนฺโถ	กโค
						มยา.

ต่าง ๆ อย่างที่พระมุตตาเปล่งอุทานออกมา "เราผู้ชื่อว่ามุตตาเป็นผู้หลุดพ้นแล้วด้วยดี ด้วยการหลุดพ้นจากความค่อม 3 อย่างคือ ค่อมเพราะครก । ค่อมเพราะสาก । และค่อมเพราะสามี । และเป็นผู้หลุดพ้นแล้วจากการเกิดและการตาย ถอนตัณหาเครื่องนำไปสู่ภพได้แล้ว" ²⁹ พระธรรมาเถรีเป็นพระเถรีอยู่ในวัยชรา กล่าวถึงเรื่องความหลุดพ้นไว้ว่า "เราเป็นคนทุพพลภาพมีกายสิ้นเทา ถือไม้เท้าเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตได้ล้มลงที่พื้นดินตรงนั้นเอง ที่นั่นจิตของเราก็หลุดพ้นแล้วเพราะการพิจารณาเห็นโทษภายในกาย" ³⁰

พระเถรีที่กล่าววคิธรรมเรื่องความหลุดพ้นคือพระมุตตา พระปณณา พระมิตตา พระธรรมา พระอัญญตราเถรี พระมุตตา พระสีหา และพระมิตตากาลี

4.6 โทษของความโกรธ

เรื่องโทษของความโกรธ ความโกรธจัดเป็นกิเลสที่สำคัญอย่างหนึ่ง เมื่อความโกรธเกิดกับบุคคลใดก็ทำให้บุคคลนั้นเดือดร้อนใจเกิดความหุนหุนวายกระสับกระส่าย มีใบหน้าหม่นหมองมีความทุกข์อยู่ตลอดเวลา ในมัชฌิมสูตรหัวข้อสัฏกจะจอมเทวราชได้กราบทูลถามปัญหาเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าว่า

บุคคลก่าจัดอะไรได้แล้วย่อมอยู่เป็นสุข บุคคลก่าจัดอะไรได้แล้วย่อมไม่เศร้าโศกเสียใจซ้ำแต่พระโคตม พระองค์ชอบก่าจัดอะไรอันเป็นธรรมอย่างเอก

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า " บุคคลก่าจัดความโกรธได้แล้ว ย่อมอยู่เป็นสุข บุคคลก่าจัดความโกรธได้แล้ว ย่อมไม่เศร้าโศกเสียใจ ก่อนท้าววาสะวะ พระอริยเจ้าทั้งหลายย่อมสรรเสริญ

29

ช. เถรี. 26/11/494.

สุมุตตา สารมุตตมฺหิ

ตีหิ ชุชเชหิ มุตติยา

อุทฺทฺชเลน มุสฺเลน

ปติณา ชุชฺชเคน จ

มุตฺตมฺหิ ซาติมรณา

ภวเนตฺติ สมฺมุตตา.

30

ช. เถรี. 26/17/495.

บิณฑปาตํ จริตฺวาน

ทฺฬทฺมมทฺทาย ทฺฬพฺพลา

เวธมาเนหิ คตฺเตหิ

คตฺเตว นิปตี ฉมา

หิสฺวา อาทึนํ กายเ

อถ จิตฺตํ วิมุจฺจि เม.

การกำจัดความโกรธ อันมีรากเป็นพิษ มียอคหวาน เพราะบุคคลกำจัดความโกรธนั้นได้แล้ว เขาจึงไม่
เศร้าโศกเสียใจ"³¹

ในอีกโกสกุตรกล่าวถึงพราหมณ์ผู้หนึ่งได้มาตำพระพุทธรูปเจ้า เนื่องจากพระองค์ชกน้าญาติ
ของเขาเข้ามาบวชในพุทธศาสนา พราหมณ์ผู้นั้นโกรธมากได้มาตำพระพุทธรูปเจ้าต่าง ๆ นานา แต่พระองค์
ไม่โกรธ พระองค์ตรัสว่า "ผู้ใดโกรธตอบต่อบุคคลผู้โกรธแล้ว ผู้นั้นเลวกว่าผู้ที่โกรธแล้ว เพราะการโกรธ
ตอบนั้น แต่บุคคลผู้ไม่โกรธตอบต่อบุคคลผู้โกรธแล้ว ชื่อว่าย่อมชนะสงครามที่บุคคลเอาชนะได้ยาก"³²

จาปาเถรีคาถากล่าวถึงเรื่องก่อนที่นางออกบวชว่าทะเลาะกับสามีตลอดเวลางานสามีของ
นางโกรธมากและสามีได้หนีออกบวชเป็นปริพาชก และนางได้วิงวอนสามีไม่ให้สามีโกรธว่า"ข้าแต่มหาวิระ
ของท่านจงอย่าโกรธเราเลย ข้าแต่หมามุนี ขอท่านจงอย่าโกรธเราเลย เพราะว่าผู้ที่ความโกรธครอบงำ
นั้น ไม่มีความบริสุทธิ์และตะบะก็ไม่เกิดขึ้นแก่ผู้ที่โกรธนั้น"³³

เถรีคาถามีพระจาปาเถรีเพียงรูปเดียวที่แสดงให้เห็นโทษของความโกรธ

4.7 อริยสัจ

อริยสัจเป็นหลักธรรมที่สำคัญอย่างยิ่งในพุทธศาสนา ซึ่งได้กล่าวถึงหลักความจริง 4 ประการ
คือ

1. ทุกข์ ได้แก่ความไม่สบายกายและไม่สบายใจ

³¹ ส.ส. 15/267/329.

กิสฺส มหฺวา สฺขํ เสติ	กิสฺส มหฺวา น โสจติ
กิสฺสสฺส อฺกธมฺมสฺส	วธํ โรเจสิ โคตมาติ
โกธํ มหฺวา สฺขํ เสติ	โกธํ มหฺวา น โสจติ
โกธสฺส วิสฺมุลสฺส	มธฺรคฺคสฺส วาสว
วธํ อริยา ปสฺสํนฺติ	ทํ หิ นิตฺวา น โสจติ.

³² ส. ส. 15/188/224.

คสฺเสว เตน ปาปิโย	โย กุหฺธํ ปฏิกุชฺฌติ
กุหฺธํ อปฺปฏิกุชฺฌนฺโต	สงฺคามํ เชติ กุชฺชยํ

³³ ชุ. เถรี. 26/ 294/ 538.

มา เม กุชฺฌ มหาวิร	มา เม กุชฺฌ มหามุนิ
น หิ โภจฺปเรตสฺส	สฺหุติ อคฺคิ กุโตะ ตโป.

2. สมุทัย คือเหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ตัณหา 3 ประการคือกามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา
3. นิโรธ คือความดับทุกข์ ได้แก่การดับตัณหา หรือการกำจัดตัณหาให้สิ้นไป
4. มรรคมีองค์ 8 ได้แก่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์มี สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ สัมมา-
สังกัปปะ ความดำริชอบ สัมมาวาจา การเจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยง
ชีพชอบ สัมมาวายามะ มีความเพียรชอบ สัมมาสติ การระลึกชอบ และสัมมาสมาธิ การตั้งใจชอบ³⁴

พระเถรที่นำหลักธรรมคืออริยสัจมายึดเป็นแนวในการปฏิบัติให้แก่พระอุปจาลาตั้งที่กล่าวไว้ว่า
" พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เสด็จอุบัติในสากยะสกุล ไม่มีผู้ใดเอาชนะได้ พระองค์ได้ทรงแสดงธรรมอันเป็น
อุบายล่วงเสียดซึ่งความเกิดคือทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 เป็น
ทางดำเนินให้ถึงความดับทุกข์แก่เรา "³⁵ นอกจากนี้พระกัสสาโคตมียังได้แสดงถึงอริยสัจไว้ว่า" บุคคล
ควรคบสัตบุรุษ เพราะปัญญาย่อมเจริญแก่ผู้คบสัตบุรุษโดยแท้ คนทุกคนมีกษัตริย์เป็นต้นเมื่อคบสัตบุรุษทั้งหลาย³⁶
หิงหันจากทุกข์ทั้งปวงได้ และพึงรู้แจ้งอริยสัจคือ ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และอัญญาจักรมรรค"

พระเถรที่ได้กล่าวถึงเรื่องอริยสัจคือพระสุนัทธิเถร พระจาปา พระกัสสาโคตมีย์ พระสุเมธา
พระมหาปชาชาติโคตมีย์ เป็นต้น

³⁴
ที่. มหา. 10/329/282.

³⁵
ช. เถร. 26/192-193/521.

อตุถิ สกุยกุเล	ชาโต	สมุพฺพุโ	อปฺราชิโต
โล เม	ธมฺมเมเสสิ	ชาติยา	สมฺติกกมฺ
ทุกฺขํ	ทุกฺขสมฺปฺปาท์	ทุกฺขสฺส	จ อติกกมฺ
อริยญฺจฺจฺจิก	มคฺคํ	ทุกฺขุปสมฺคามินํ.	

³⁶
ช. เถร. 26/214-215/526.

ภชิตพฺพา	สฺปฺปริสา	ปญฺญา	ตถาปิ	วชฺชติ
ภชนฺตานํ	ภชมาโน	โย	โกจิ	ชฺชุตฺติยาทีโก
สฺปฺปริเส	สพฺเพหิ	ทุกฺขเชหิ	เจว	โมจเย
ทุกฺขญฺเจว	วิชาเนยฺย	ทุกฺขสฺส	จ	สมฺมุขํ
นิโรธญฺจฺจฺจิกมคฺคํ		จตฺตาริ	อริยสฺจฺจานิ	จ.

ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงคติธรรมในพุทธศาสนาที่ปรากฏในเกร็ดคำกล่าวพบว่า หลักธรรมที่พระเถรนามากล่าวมากที่สุดคือ เรื่องโทษของกามได้แก่ความใคร่ ความปรารถนา ความน่าพอใจ โดยเฉพาะกามราคะ ซึ่งเปรียบเหมือนหลุมดำนเพลิงในฐานะที่ทำให้จิตใจให้เจ็บปวด นอกจากนี้กามยังเป็นสาเหตุให้เกิดโรค กามเป็นสาเหตุให้เกิดทุกข์ กามเป็นสาเหตุให้เกิดภัยพิบัติต่าง ๆ กามเป็นสาเหตุให้เกิดการทะเลาะวิวาทรบราฆ่าฟันกัน และเป็นสาเหตุให้กุศลธรรมสูญสิ้นไปด้วย ส่วนธรรมอื่น ๆ ที่พระเถรนามากล่าวก็มี เรื่องไตรลักษณ์คือความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความเป็นของไม่ใช่ตัวตน เรื่องอริยสัจ 4 คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค เรื่องวิมุตติคือความหลุดพ้น เรื่องกรรม เรื่องความไม่ประมาท เรื่องโทษของความโกรธ เรื่องอานิสงส์ของการฟังธรรม เรื่องอานิสงส์ของการฝึกจิต เรื่องผลของการเจริญภาวนา เรื่องการคบกับชลาถมิตร เป็นต้น